

משה דור / גלויה אמריקאית

הביקור של הפטריארך

מיטות פרחים, כמרים מתנשאים באוויר, סופות גשמים הנמשכות חמש שנים: את כל אלה תוכלו למצוא בספריו של גבריאל גארסיה מארקס, החתומים בסימנו של "הריאליזם המכושף". אבל אולי מופלאה לא פחות מאירועים לא ייאמנו אלה היא העובדה שבאחרונה הגיע מארקס ("מאה שנות בדידות", "הסתיו של הפטריארך") לארה"ב וביקר בווינגטון הבירה. שנים רבות לא הצטיין מארקס בחיבה יתרה לארה"ב, וארה"ב (הרשמית) החזירה לו "אהבה" תחת "אהבה".

מארקס עשה זאת לציון יום הולדתו ה-70, למלאות מחצית המאה להיותו סופר מקצועי, שלושים שנה לפירסומו הגדול, ממש בן לילה, ו-15 שנה לקבלת פרס נובל לספרות. חוץ מזה, כדי להקדיש מחצית היום לפגישות עם סטודנטים באוניברסיטת ג'ורג'טאון (הקאתולית) ולפתוח פסטיבל קטן של סרטים, שנעשו בהשראת יצירותיו, ב"מכון הקולנוע האמריקאי".

ואולי גם לחגוג משהו נוסף. לפני חמש שנים היו למארקס גידול ממאיר בבית החזה ומחשבות אפלות בנשמתו, אך למרבה המזל לא חזרו לא זה ולא אלו. "צעירים סבורים תמיד שהזקנים הולכים למות כל רגע", הם אינם יודעים ששיעור המיתות בין הצעירים גבוה הרבה יותר. האם יש ברצונו לדבר על מה שבספרו האחרון הוא מכנה "השוואה התנ"כית המכלה את קולומביה (ארץ מולדתו של מארקס) במשך יותר מ-20 שנה?"

התשובה נחרצת: "מעולם אינני מדבר על הפוליטיקה הקולומביאנית כשאני נמצא מחוץ לגבולות קולומביה". ומה על הפוליטיקה האמריקאית? "מעולם אינני מדבר על הפוליטיקה האמריקאית כשאני נמצא באמריקה".

זה לא הפריע למארקס להיפגש עם נשיא ארה"ב, ביל קלינטון, הנמנה - כך מסתבר - עם מעריציו הגדולים של הסופר. באביב שעבר שלח מארקס לנשיא עותק "טריי" של ספרו "חדשות על חטיפה", שעניינו האנדרלמוסיה השוררת בקולומביה נגועת הסמים. חמישה או שישה ימים לאחר שהגיע הספר לשולחנו של קלינטון, קיבל

מארקס מכתב מהנשיא. "קראתי את ספרך בנשימה אחת", כתב זה. הוא גם הודה לו, באותה הזדמנות, על כך שהסופר, שנה קודם לכן, הביע את בטחונו שבעתיד יהיה קלינטון לאחד מגדולי הנשיאים של ארה"ב.

על מה שוחחו השניים בפגישתם ב"בית הלבן"? מארקס ממלא את פיו מים. אך הוא אינו מסתיר את דאגתו לגבי המתחולל בארצו, הרושמת "לזכותה" את שיעור החטיפות הגבוה יותר בעולם. האלימות משתוללת בראש חוצות ובעיר אחת בלבד אירעו יותר מ-1200 רציחות במשך חודשיים. קולומביה צועדת בראש יצרני הקוקאין וההירואין בעולם, ונשיא המדינה עצמו חשוד בכך ש"ברוני הסמים" מימנו את מסע הבחירות שלו בשעתו.

"חדשות מחטיפה" כתוב בכוונה תחילה בסגנון יבש, הרחוק ככל האפשר מ"הריאליזם המכושף" המסורתי של מארקס, אך דיוקנו של "ברון הסמים" מזכיר במשהו את הדיקטטור הדמיוני שצייר מארקס ב"סתיו של הפטריארך" המפורסם - מי שהשפעתו מורגשת בכל אתר ואתר, אך כמעט שאין רואים אותו בפועל ממש. החיים אפוא שוב מחקים את הספרות. או שזהו חיזוק נוסף לטענתו הוותיקה של מארקס, שהסיפורת שלו, שבה נתקל הקורא באנשים בעלי כנפיים, תחיות מתים, ספינות ערטילאיות ומיתות שמנבאים אותן מראש, מוזרה פחות לאין ערוך ממה שהיא נראית. "בין אם עובד אני בעיתונאות, ובין אם בספרות, תמיד אני מתאר אותה מציאות", אומר מארקס, "יש דברים מציאותיים שאינני משתמש בהם בכתבתי מפני שהקוראים לא יאמינו לי".

מארקס בא לווינגטון כאורחם של ידידים ותיקים שלו, סזאר גאווריה, יו"ר "ארגון מדינות אמריקה", ורעייתו. אבל הוא הציב תנאים לביקור: לא נאומים, לא ראיונות. לעומת זאת הביע את משאלתו להיפגש עם סטודנטים - ואמנם, כך עשה: הוא נועד עם 60 מתלמידי אוניברסיטת ג'ורג'טאון, חלקם לתואר ראשון וחלקם לתואר שני, בנוכחות פרופסור אחד ויחיד. הוא קרא באוזניהם מרומן בכתובים, שאל לדעתם ולעצותיהם, והתנהג כאחד מהם, ללא שמץ של יומרנות, מה שעשה עליהם רושם עצום. בה בעת באולם אחר באוניברסיטה, נערך

סימפוזיון על "מאה שנות בדידות", שבו השתתפו כמה סופרים לאטינו-אמריקניים מכובדים. אחד מהם, הסופר הארגנטיני תומאס אליו מארטינו, סיפר שבשנת 1967 צילצל אליו עורך ממכריו והתעקש שהוא, מארטינו, ייגש אליו מיד לביתו כדי לקרוא משהו. באותו יום ירדו גשמי עוז וכאשר הגיע הסופר לבית העורך היה רטוב לפני ולפנים. הוא ניגב את נעליו באי אילו ניירות שראה על הריצפה וסבור היה שמארחו הניחם שם למטרה זו עצמה. במבט קפדני יותר נסתבר לו שהם שייכים לכתב היד של "מאה שנות בדידות". העורך היה כה נרגש כשקרא אותם ששמט כל דף מידו מיד עם סיום קריאתו. הנזק לא היה בלתי הפיך, אך כמעט נגרם אסון, מפני שמצבו הכספי של מארקס היה גרוע כל כך שנבצר ממנו לשלם בעד צילום של המקור.

"בכנות, יקירתי..."

"חלף עם הרוח" נחשב לאחד הסרטים המצליחים ביותר, מבחינה כספית, בעולם. הרומן של מרגרט מיטשל פורסם בארה"ב ב-1936 והיה לרב-מכר. שלוש שנים אחרי כן יצא הסרט, שנעשה על פיו, אל האקרנים, ומאז חוזר אפוס זה של מלחמת האזרחים האמריקאית, המצדד בדרום וכיוצא בזה במוסד העבדות השחורה, ומוקרן פעמים אין ספור. מי שלא ראה אותו על המסך הגדול, חזה בו על צג הטלוויזיה. סקארלט או'הארה (וויאן לי) ורט באטלר (קלארק גיבל) כבר עברו לשחק בקולנוע של שמי עליון, אך ב"חלף עם הרוח" שלנו עודם אוהבים וחושקים ומתנצחים ונפרדים, ומרטיטים את הלבבות - בצבעים, שאו עדיין היו בחזקת חידוש - על רקע העיר אטלנטה העולה בלהבות.

באחרונה יצא לאור הספר "בדרך אל טארה, עשיתי של 'חלף עם הרוח'" ובו מגלה לנו המחברת, אלג'ין הארמץ, פרטים לא ידועים על תהליך הפקתו של הסרט. הארמץ, מומחית לענייני קולנוע, השתמשה באוצר מסמכים שרק אנשים ספורים ידעו על קיומם. מן המסמכים הללו יוצא, כי קרב איתנים התנהל בין יוצרי הסרט לבין הצנזורה לסרטים על השורה

דרך להשתמש באותו מונח בעייתי בלי לפגוע ברגשות השחורים. יועצו הבכיר לענייני תסריטים הצליח להניאו מזה.

ריץ': הסיבות האמיתיות

באיגרתנו האחרונה ("עתון 77" אוגוסט-ספטמבר 1997) הזכרנו את סירובה של המשוררת אדריין ריץ' לקבל את "המדליה הלאומית לאמנויות" והבאנו אחד מהטעמים האפשריים לסירוב שהוזכרו בתקשורת. עכשיו פורסם תוכנו של מכתב הסירוב ששלחה ריץ' ליו"ר "הקרן הלאומית לאמנויות", ג'יין אלכסנדר. על פי התכנון מנהלת "הקרן" את ענייני "המדליה הלאומית", שנוסדה ב-1984 על ידי הקונגרס האמריקאי ונחשבת לאחד מאותות ההוקרה החשובים ביותר הניתנים לאמנים בארה"ב. "הקרן" מעיינת ברשימת המומלצים לקבלת "המדליה הלאומית" ושולחת את חוות דעתה לנשיא ארה"ב, שבידיו ההכרעה הסופית.

במכתבה טוענת ריץ' שאי אפשר להפריד בין זיקותיה כאמן לזיקותיה כמשוררת. "חייבת להיות מערכת יחסים אינטגרלית בין התנאים שבהם חיים בני-האדם בחברה לבין התנאים שבהם קיימת האמנות. ממשלה המפרידה את האמנות (מהכלל) ומכבדת אמנים ספורים, בה בשעה שיש לה עניין כה מועט בבני-האדם, עושה מעשה של חוסר-יושר."

"ידעתי בדיוק מדוע אינני יכולה להיות שם", אומרת ריץ', שכבר התמודדה בעבר עם היחסים שבין האמנות לחברה כאשר כתבה את "מה נמצא שם: רשימות על שירה ופוליטיקה" (1993). במכתבה לג'יין אלכסנדר היא מציינת ש"ההפרשים החריפים שבין בעלי העושר והעוצמה בחברה האמריקאית לבין אלה המשוללים אותם מתרחבים בקצב הרסני. נשיא אינו יכול לכבד אמנים סמליים אחדים בעוד הבריות בכללן מוכלמות במידה כה רבה".

תקצר היריעה מלהביא כאן את רשימת הפרסים והכיבודים, שבהם זכתה אדריין ריץ', המחברת של ארבעה ספרי הגות ויותר מ-15 קבצי שירה. ג'יין אלכסנדר, יו"ר "הקרן הלאומית לאמנויות", התומכת באמנות ובספרות האמריקאית והשרויה בעצמה במאבק של שנים נגד קיצוצי תקציביה על ידי הימין השולט עתה בשני בתי הקונגרס, אמרה שהיא מכבדת את החלטתה של ריץ'. המשוררת הוסיפה שבסירובה לקבל את אות ההוקרה הממלכתי היא מקווה לעודד ויכוח על יחסי אמנות וחברה, לדעתה, התוצאה החיובית ביותר של החלטתה היא הזדמנות לדבר בשם אלה שקולותיהם לא תמיד נשמעים. "יש הרגשת רווחה כאשר קולו של מישהו מבקיע את החומה", אומרת אדריין ריץ'.

שקיבלה היתר מבנו של סלזניק לעיין בניירת הפרטית של המנוח, מה שעד כה היה בלתי אפשרי לגמרי - זה לא היה המאבק היחיד עם הצנזורה, ש"חלף עם הרוח" נתנסה בו. אגב, הסרט הכניס ליוצרו, על פי שער המטבע של ימינו יותר ממיליארד דולר.

הצנזורים לא הירשו לסלזניק להראות את חבלי הלידה בתמונה אחת מפני שהילדת היתה... נשואה נישואים מאושרים לבעלה. הם גם אסרו עליו לרמוז שטיפוס אחר בסרט היא זונה והוא נאלץ לעשותה לבעלת מימזגה. כמו כן נאסר על סלזניק להציג יחסי

מין כלשהם, לא בגלוי ולא ברמז. בסצינה המהוללת של הבוקר שלאחר, שבה נראית ויוויאן סקארלט מאושרת מדי בעקבות האונס על-ידי רט באטלר, נדרש המפיק "להקציע" את המעמד ללא רחם. מה לעשות? אחרי כל השיפוצים נראית סקארלט בסצינה הסופית בהחלט לא בלתי מאושרת.

הצנזורה ניצחה בקרב נוסף, אך בנקודה זו מן הראוי דווקא לברך. הצנזורים, ששאבו עידוד ממחאותיהם של ארגוני שחורים שונים, שיכנעו את סלזניק לסלק את המלה nigger. זהו מונח גזעני משפיל, הרווח ברומן של מיטשל, המצדד, כאמור לעיל, בדרום ובעבודתם של הכושים. סלזניק גם סירב ללכת בעקבות הספר, להציג באור חיובי את ה"קו קלאקס קלן", ארגון הטרור הלבן שצמח בדרום לאחר תבוסתו במלחמת-האזרחים, ולטעון שהשחורים היו מאושרים בעבודתם. למען ההגינות ההיסטורית יש לציין, שסלזניק, שהיה "משגע" את תסריטיו בהתערבותו המתמדת, חשב שכדאי למצוא

המפורסמת ביותר ב"חלף עם הרוח" - המשפט שזרק רט באטלר לסקארלט:

"FRANKLY, MY DEAR, I DON'T GIVE A DAMN."

בעברית של ימינו היינו מתרגמים את כך: "בכנות, יקירתי, אני לא שם קצוץ". על סף נעילתה של המאה העשרים זרועים הסרטים בביטויים "קשים" לבלי השוואה, ואיש אינו מתרגש. אבל אז, ב-1939, היתה המלה DAMN לסלע מחלוקת, שדומה היה שלא ייתכן לעקפו. הצנזורים, המופקדים על "נקיון" הסרטים המופקים בהוליווד, סירבו לאשר את מלת-הקללה הזאת, שנכללה

בתסריט. ומלחמת גוג ומגוג פרצה. המפיק הידוע דייוויד או. סלזניק פנה ליועצי-התסריט שלו והורה להם להציע תחליפים. אלג'ין הארמץ חשפה ממחשכים את ההצעות שנערמו על שולחנו של סלזניק, כגון "חמתי בוערת להשחית", "זה אינו נוגע לי כהוא-זה", או "בכנות, יקירתי, אני שווה-נפש לחלוטין" ו"אדישותי איננה יודעת גבול".

לאחר פגישות, חילופי מכתבים ודיונים ללא קץ עם גופי-הצנזורה השונים שפיקחו בתקופה ההיא על הפקת הסרטים, החליט סלזניק "לצפצף" - אבל רק כשהובטח לו, שבכל מקרה לא יישלל מהסרט אישור צנזורה "מוסרי" מסוים, שבלעדיו היה מסתבך בשערוריה ציבורית מחוף אל חוף. סלזניק "הגיבור" נקנס ב-5000 דולר על הכללת מלת הגידוף "האיומה".

ממרחק השנים, ומנקודת הראות של המתירנות הלשונית הכמעט מוחלטת הנהוגה כיום בתעשיית הסרטים, נראה לנו המאבק הזה מגוחך. אבל - מספרת לנו הארמץ,